

ЁШЛАР ЎРТАСИДА АХБОРОТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Абилов Ўрол Муродович

Фалсафа фанлари доктори, Тошкент тиббиёт академияси Ижтимоий фанлар
кафедраси профессори

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада глобаллашув шароитида ахборот таҳдиди тушунчалари, ахборот хавфсизлигини таъминлашнинг фалсафий жиҳатлари ҳамда ёшлар ўртасида ахборот хавфсизлигини таъминлашнинг ўзига хос хусусиятлари, интернет тармоғидан фойдаланиш шартлари ҳақида фикр юритилган.

Калим сўзлар: *Глобаллашув, бешта ташаббус, ахборот таҳдиди, ахборот хуружи, ахборот хавфсизлиги, интернет, хавфсизлик, стратегия.*

ABSTRACT

This article highlights the problems of using the Internet, as well as specific features of information security among young people, the concept of information threat, philosophical features of information threat in the context of globalization.

Key words: *Globalization, five initiatives, information security, information threat, Internet, security, strategy.*

КИРИШ

Ҳозирги даврда жаҳон миқёсида кечаётган глобаллашув жараёнлари XX асрнинг охири ва XXI аср бошларида бутун инсоният, ер юзидаги барча халқлар ва миллатлар тараққиёти учун, айниқса, ҳаётга кириб келаётган ёшлар учун мисли кўрилмаган имкониятлар яратиб бермоқда. Авваламбор, фан ва техниканинг илғор ютуқлари, замонавий ахборот-коммуникация технологиялари, хусусан, интернет тармоғи турли давлатлар ва минтақалар ўртасидаги чегараларни очиб бериб, ўзаро ҳамкорлик ва интеграция ривожига сўзсиз катта ҳисса қўшаётганига бугун барчамиз гувоҳ бўлмоқдамиз. Лекин одамзот тафаккурининг юксак ва ёрқин намоёни бўлган бундай ютуқлар айни пайтда катта куч-қувват ва молиявий имкониятларга эга бўлган айрим сиёсий кучларнинг ғаразли ниятларини амалга оширишда мафкуравий қурол сифатида фойдаланилаётганини ҳам эътибордан четда қолдириб бўлмайди. Биринчи навбатда ёшларнинг онгу тафаккурини, маънавий оламини издан чиқаришга қаратилган бундай уринишларнинг асл моҳиятини, уларнинг узоқ ва давомли, салбий оқибатларини англаш ва бундай хавф-хатарларнинг олдини олиш бугунги кунда ўта муҳим аҳамият касб этиб бормоқда [1].

Бугунги глобаллашган дунёда ёшлар онгига салбий таъсир қилаётган унсурлар ҳам пайдо бўлаётганига бефарқ қарай олмаймиз. Ягона ахборот маконида авж олаётган турли мафкуравий таҳдидлар, ахборот хуружлари ёш авлод онгу шуурига жиддий зарар етказиши мумкин. Энди асосий мақсадлардан бири – ёшларни ўша хуружу таҳдидлардан ҳимоя қилишга қаратилмоғи зарур. Зеро, глобаллашув - инсоннинг онгу шуури, тафаккури самараси сифатида вужудга келган жаҳон миқёсидаги умумий жараён, таъбир жоиз бўлса, инсоният бошидаги яна бир синов. Бугунги кунда дунёдаги айрим кудратли давлатлар ўз миллий манфаатларини амалга оширишда глобаллашув жараёнидан устамонлик билан фойдаланиб қолишга уринмоқда. Бу манфаатларнинг шакли, кўриниши, соҳаси, йўналиши, турлича” [2]. Ана шундай экан ўқувчи-ёшларда ахборот истеъмоли маданиятини шакллантиришга ва юксалтиришга алоҳида эҳтиёж сезилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 2019 йил 19 март куни ёшларга эътиборни кучайтириш, уларни маданият, санъат, жисмоний тарбия ва спортга кенг жалб этиш, уларга ахборот технологияларидан фойдаланиш кўникмаларини сингдириш, ёшлар ўртасида китобхонликни кенг тарғиб қилиш, хотин-қизлар бандлигини ошириш масалаларига бағишланган видеоселектор йиғилиши ўтказилди. Унда давлатимиз раҳбари ижтимоий, маънавиймаърифий соҳалардаги ишларни янги тизим асосида йўлга қўйиш бўйича бешта муҳим ташаббусни илгари сурди.

Биринчи ташаббус – ёшларнинг мусиқа, рассомлик, адабиёт, театр ва санъатнинг бошқа турларига қизиқишларини оширишга, истеъдодини юзага чиқаришга хизмат қилади.

Иккинчи ташаббус – ёшларни жисмоний чиниқтириш, спорт соҳасида қобилиятини намоён қилишлари учун зарур шароитлар яратишга йўналтирилган.

Учинчи ташаббус – аҳоли ва ёшлар ўртасида компьютер технологиялари ва интернетдан самарали фойдаланишни ташкил этишга қаратилган.

Тўртинчи ташаббус – ёшлар маънавиятини юксалтириш, улар ўртасида китобхонликни кенг тарғиб қилиш бўйича тизимли ишларни ташкил этишга йўналтирилган.

Бешинчи ташаббус – хотин-қизларни иш билан таъминлаш масалаларини назарда тутди.

Бугунги кунда мамлакатимиздаги 800 дан ортиқ маданият марказлари, 312 та мусиқа ва санъат мактабларига атиги 130 минг нафар ўғил-қиз камраб олингани, мазкур муассасаларнинг аксарияти ўқув қўлланмалари, ноталар

тўплами, муסיқа асбоблари, мебель ва жиҳозлар билан етарли даражада таъминланмаган.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Мамлакатимиз аҳолисининг 30 фоизини 14 ёшдан 30 ёшгача бўлган йигит-қизлар ташкил этади. Уларнинг таълим олиши, касбхунар эгаллаши учун кенг шароит яратилган. Шу билан бирга, ёшларнинг бўш вақтларини мазмунли ўтказишни ташкил этиш долзарб масала ҳисобланади. Ёшлар қанчалик маънавий баркамол бўлса, турли ёт иллатларга қарши иммунитетини ҳам шунчалик кучли бўлади. Ушбу йиғилишда ёшларни ахборот таҳдиди, интернетдаги зарарли хуружлардан асраш, уларни ахборот технологияларидан унумли фойдаланишга ўргатиш масалаларига ҳам алоҳида аҳамият қаратилди.

Хўш, ахборот таҳдиди нима? Бу саволга адабиётларда: «ахборот таҳдиди - ахборот соҳасида шахс, жамият ва давлатнинг ҳаётий муҳим манфаатларига хавф туғдирувчи шароит ва омиллар йиғиндиси» [3], - деган таъриф берилган бўлиб, уни бир оз такомиллаштирган ҳолда қуйидагича таърифлаш мумкин. Демак, ахборот таҳдиди деб, шахс, элат, миллат, жамият ва давлатнинг ҳаётий муҳим манфаатларига хавф туғдирувчи шароит ва омиллар ҳақида тўпланган, қайта ишланган ҳолда манипуляция шаклида ахборот-коммуникация тизимлари орқали тарқатиладиган кўрқитиш, дўк, пўписа қилишга асосланган хатарли хабарлар йиғиндисига айтилади. Манипуляция” французча manipulation “manipulus” ховуч “manus” қўл сўзларидан олинган бўлиб, ноқонуи“й операция, 1969 йил Нью Йоркда чоп қилинган “Замонавий социология луғати”да эса “бошқаларга билдирмасдан, асл мақсадни яширин тутган ҳолда бошқалар устидан ҳукмронлик қилиб, ўзи истаган хулқ-атворни шакллантириш”, деб таърифланган [4].

Ахборот таҳдидларини қуйидагича таснифлаш мумкин:

1. Таҳдид объектлари бўйича:

- фуқароларнинг ахборот соҳасида амалга оширилувчи конституцион ҳуқуқ ва эркинликларига таҳдидлар;
- жамият маънавий ҳаётига таҳдидлар;
- ахборот инфратузилмасига таҳдидлар;
- ахборот ресурсларига таҳдид.

2. Таҳдид манбаи бўйича:

- ташқи - табиий офатлар, техноген, сиёсий, ижтимоий омиллар, ахборот ва коммуникацион технологиялар, бошқа ташқи таъсирлар билан боғлиқ;
- ички - ҳисоблаш ва коммуникация техникасининг ишдан чиқиши, дастурий таъминотдаги хатолар билан боғлиқ.

3. Таҳдид юзага келишига кўра:

- табiiй (объектив) - инсон ихтиёридан ташқари объектив табiiй жараёнлар ёки табiiй ҳодисаларнинг ахборот муҳитига таъсири натижасида;
- сунъий (субъектив) - инсоннинг ахборот муҳитига таъсири натижасида келиб чиқади.

Сунъий таҳдидлар қуйидагилар билан фарқланади:

- ихтиёрсиз (тасодифий) таҳдидлар - дастурий таъминот, ходимларнинг хатолари, ҳисоблаш ва коммуникация техникасининг ишдан чиқиши ва ҳоказо;
- ихтиёрий (қасддан) таҳдид - ахборотлар базасига ёки маконига рухсатсиз кириш, унинг учун таҳдид қилувчи махсус дастурий таъминотни ишлаб чиқиш, вирусли дастурларни ишлаб чиқиш, тарқаташ ва ҳоказоларни амалга ошириши мумкин. Ихтиёрий таҳдид кишиларнинг ҳаракатларига боғлиқ бўлиб, у ахборотнинг конфиденциаллиги, яхлитлиги ва қулайлигини рухсатсиз бузиш, шунингдек, ресурслардан ўз мақсадларида фойдаланишга қаратилган бўлади.

Таъсир кўрсатиш принципига кўра имкониятдан ва яширин йўллардан фойдаланган ҳолда конфиденциалликни, яхлитликни ҳамда қулайликни бузиш мақсадида амалга оширилиши мумкин. Таъсир характери га кўра у фаол ва суст бўлади. Таъсир этишига кўра ахборот муҳитига умумий таъсир этувчи ва унинг алоҳида элементларига таъсир этувчи таҳдидларга бўлинади [5]. Аниқроғи, «таҳдид» арабча сўз бўлиб дўқ қилиш, қўрқитиш, пўписа; «хуруж» ҳам арабча сўз бўлиб олға чиқиш, отланиш, сўзга чиқиш, тўсатдан ҳужум қилиш деган маъноларни англатади.

Шунга кўра, соддароқ қилиб айтганда ахборот таҳдиди – бу қўрқитишга асосланган зарарли, ўта хатарли хабарларни тарқатиб дўқ қилиш бўлса, ахборот хуружи эса ахборот таҳдиди соҳибларининг ахборот воситалари орқали тўсатдан ҳужум уюштиришлари ҳисобланади. Умуман олганда «ахборот хуружи» тушунчасига қуйидагича таъриф бериш мумкин. Ахборот хуружи бу ўзбек халқининг ички ва ташқи ғанимлари томонидан атайин тўсатдан унинг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий, маънавий маданий ҳаётида юз бераётган ижобий ўзгаришлар, ислохотлар натижасида эришилган марралар, баъзида йўл қўйилган хато ва камчиликлар ҳақида ахборот - коммуникациялари, интернет ва бошқа оммавий ахборот воситалари орқали ишончсиз, ёлғон, уйдирма, одамларнинг онгини заҳарлайдиган ҳар хил маълумотларни тарқатиш учун тўсатдан қилаётган ҳужумидир. Шундай ўта бемаъни ахборотларнинг олдини олиш учун ҳам ахборот хавфсизлигини таъминлаш зарур. Демак, ўзбек халқининг қўлга киритган мустақиллигини мустаҳкамлаш ва ривожлантиришда ахборот хавфсизлигини таъминлашнинг ўрни бекиёсдир.

Ахборот хавфсизлиги тушунчаси XXI асрга келиб ўзгача маъно касб эта бошлади. Унинг бугунги кундаги ўрни ҳақида И.А.Каримов таъкидлаганидек: «Хавфсизлик - узлуксиз ҳолатдир, ҳадсиз - ҳудудсиздир... Ҳар бир минтақада хавфсизликни таъминлаш муаммолари муайян моҳиятга эга. Ҳар бир минтақанинг ўз хусусиятлари, ўз таҳдид манбалари ва хавфсизликни сақлаш омиллари бор» [6]. Юқорида келтирилган «ахборот» ва «хавфсизлик» тушунчаларининг қисқача фалсафий таҳлилларидан келиб чиққан ҳолда «ахборот хавфсизлиги» тушунчасига қуйидагича фалсафий таъриф бериш мумкин.

Ахборот хавфсизлиги бу - муайян шахс, оила, ижтимоий гуруҳ, меҳнат ва хизмат жамоаси, давлат ва жамиятнинг ижтимоийиқтисодий, сиёсий-ҳуқуқий, маънавий-маданий омиллар асосида хавфхатарсиз тарзда нормал фаолият олиб боришлари учун зарур бўлган информацияларни ўрнатилган тартибда сақлаш ва етказиб бериш тизимидир. Ўзбекистонда ахборот хавфсизлигини таъминлаш тизими, бунга:

-Мамлакатимиз мустақиллигини бевосита сақлашга қаратилган, яъни халқимизнинг тарихий макон ва замондаги ўрнини инкор қилувчи ёки бу ҳақдаги тарихий далилларни сохталаштириб, уларни бузиб жаҳон афкор оммасига етказишга уринувчи сохта информациялар оқимидан ҳимояланишни ўз ичига олувчи ҳаққоний маълумотлар тизимини мунтазам равишда ишга солиш;

-глобаллашув шароитида Ўзбекистоннинг иқтисодиёт соҳасидаги эришаётган ютуқларига раҳна солувчи ҳар хил информацион хуружларнинг олдини олиш ва уларга ишончли маълумотлар орқали қакшатқич зарба бериш, яъни бугунги кундаги жаҳон-молиявий инқирози шароитида мамлакатимизда юз бераётган иқтисодий барқарорлик, қолаверса, иқтисодий ўсишнинг сабабларини тушунтириб беришни таъминлаш, уларни сохталаштириб ёки энг ривожланган мамлакатлар билан қиёслаш орқали «Ўзбек модели» ва унинг мантиқий давоми бўлган «Ўзбекистонни янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси» нинг обрўсини туширишга интилаётган ғанимларга қарши информацион ҳужумни уюштириш;

- Мамлакатимиз сиёсий тизимини янада мустаҳкамлаш ва ривожлантиришга, яъни, сиёсий-ҳуқуқий ҳаётни либераллаштиришга, Ўзбекистонда «демократия» йўқ деб, бутун дунёга жар солаётган «сиёсатчи»ларнинг ғоявий хуружлари ва амалий ҳаттиҳаракатларининг олдини олиш ва уларни бадном этиш;

- Ўзбекистонда яшовчи аҳолининг 60% ини ташкил этувчи ёшларни миллий ва мустақиллик ғояси руҳида тарбиялаш, уларнинг онгига миллий мафкуранинг бош ва асосий ғояларини сингдиришга қаратилган, яъни ёшларнинг маънавиятини юксалтириш, ҳар хил мафкуравий хуружларга қарши иммунитетини шакллантириш, «оммавий маданият» унсурлари орқали кўзга кўринмас даражада ўтказилаётган таъсирлар доирасига тушиб қолмаслик учун олиб борилаётган ахборотлар хавфсизлигини таъминлаш ишларини киритиш мумкин.

Ахборот хавфсизлигининг юқорида баён қилинган тизими фуқароларнинг ахборот олиш эркинлигини чекламайди, балки уларнинг бу соҳадаги конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишга хизмат қилади. И.А. Каримов таъкидлаганидек: «Фуқароларнинг ахборот соҳасидаги ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш масаласи инсоннинг ахборот олиш, ахборотни ва ўз шахсий фикрини тарқатиш ҳуқуқи ва эркинлигини ўзида мужассам этган бўлиб, бу Ўзбекистонда демократик жамият асосларини барпо этишнинг муҳим шarti, таъбир жоиз бўлса, тамал тоши ҳисобланади» [7].

Ахборот ва инъикос жараёнининг диалектик алоқадорлиги масаласидаги яна бир жиҳат бу ахборотларда инъикос эттирилган маълумотларнинг хавфсизлигини таъминлаш муаммосидир. Бу хусусда И.А.Каримов: «Айни пайтда жаҳон миқёсида ахборотлаштириш жараёнлари тобора глобаллашиб, бу борадаги рақобат кучайиб бораётган, ахборот наинки товар, балки кучли мафкуравий қуролга айланаётган ҳозирги шиддатли замонда ҳаётнинг ўзи, Ўзбекистон миллий манфаатларини ҳисобга олган ҳолда, бу йўналишда янги-янги вазифаларни олдимизга кескин қилиб қўймоқда» [8], - деган эди.

Демак, ахборот ва унинг хавфсизлигини таъминлаш бу - ғанимларимиз томонидан мамлакатимизга нисбатан қилинаётган ахборот хуружларининг олдини олиш ҳамда уларга нисбатан миллий ахборот воситаларимиз орқали қарши қақшатқич зарба бериш демакдир. Зеро, ахборот хавфсизлигини таъминлаш масаласи мамлакат мустақиллиги ва давлат суверенитетини мустаҳкамлаш воситаси экан, унинг аҳамиятини биринчи навбатда ўқувчи ёшлар орасида тушунтириш, амалиётда қўллаш сирларини ўргатиш борасида мутассадилар қуйидаги ишларни бажаришлари шарт. - интернет тармоғидан мактабда ва уйда фойдаланиш қоидалари рўйхатини тузиш ва унга риоя қилишни талаб этиш;

- интернет тармоғига уланадиган компьютернинг умумий хонада бўлишини таъминлаш;

- ёшлар билан уларнинг интернетдаги дўстлари ҳақида суҳбат қилиш, улар ким эканлиги ҳақида доимий маълумотга эга бўлиш;

- керак бўлмаган контентга блок қўйиш;\

- ёшларни электрон почтада шахсий, яъни хусусий маълумотларни киритмасликка, номаълум хатларга жавоб ёзмасликка ўргатиш;

- интернетдан келиши мумкин бўлган дағдаға ёки кўрқитиш ҳақида маълумот бериб боришга ўргатиш;

- фойдаланадиган сайтлар ҳақида маълумотга эга бўлиш;

- тармоқларда безорилик қилмаслик ёки бошқа инсонларни кўрқитиш учун ишлатмаслик лозим эканлигини тушунтириб бориш кабилардан иборат.

Талаба-ёшларнинг ахборот хавфсизлигини таъминлаш учун қуйидаги ишларни амалга оширишимиз зарур:

1. Ахборот хавфсизлигига тааллуқли педагогик шартларни муваффақиятли амалга ошириш, яъни компьютер хоналарида хавфсизлик ҳудудини ташкил этиш; компьютер хоналарининг ишлаш тартибини тасдиқлаш; Интернет билан ишлашда ёшларга ахборот хавфсизлиги ва уни амалга ошириш бўйича йўлйўриқлар кўрсатиш.

2. Ёшлар ўртасида ахборот хавфсизлиги ҳамда таҳдидлар ҳақида тушунтириш ишларини олиб бориш ва уни бартараф этишни таъминлаш учун таълим-тарбия жараёнини ахборот маданияти, этика, инсонпарварлик ғояларига йўналтириш.

3. Интернет ахборот ресурсларидан олинаётган таълимга тааллуқли маълумотларни филтрлар орқали олиш, Интернетга қўшилган компьютерларда филтр дастурлари ўрнатилган бўлиши шарт. Ана шу ишлар бажарилса, ўқувчи ёшларнинг ахборот хавфсизлиги таъминланади.

АДАБИЁТЛАР (REFERENCES)

1. Каримов И.А. Энг асосий мезон - ҳаёт ҳақиқатини акс эттириш. – Т., Ўзбекистон, 2009. - Б. 5- 6.

2. Расулов А. Глобал жараёнлар ва маънавият. Ўзбекистан матбуоти. – Т., 2008. - №.5-6. - Б.8-9.

3. Президент ёшлар маънавиятини юксалтириш, уларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш бўйича муҳим вазифаларни белгилаб берди. <https://president.uz/uz/2437>

4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Ж.2. Е-М. Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. - Б. 538., Миллий истиқлол ғояси. Дарслик. - Т., Академия, 2005. - Б.99.

5. Ёзиева У. Ахборотлар таҳдидидан ҳимояланишнинг педагогик шарт-шароитлари: Монография. - Т., Akademnashr, 2016 – Б. 25-26
6. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари // Унинг ўзи Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. Т 6. - Т., Ўзбекистон, 1998. – Б. 37.
7. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси // Унинг ўзи Демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш – мамлакатимиз тараққиётининг асосий мезонидир. Т. 19. -Т., Ўзбекистон, 2011. – Б. 71.
8. Каримов И.А. Тошкент ахборот технологиялари университетининг профессор-ўқитувчилари ва талабаларига, бутун жамоасига // Унинг ўзи: Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари – олий кадрият. Т. 14. – Т., Ўзбекистон, 2006. – Б. 53-54.
9. Абилов Ў.М., Худайбердиев А. К. Глобаллашув даврида ахборот таҳдиди, ахборот хуружи ва ахборот хавфсизлигининг фалсафий жиҳатлари ҳақида. *In sarchashmalari*, 2019 йил 9-сон.
10. Атамуратова Ф.С. Соғлиқни сақлашда “адолат” тушунчаси. *BIOETHICS AND MEDICAL LAW Materials of the international scientific and practical conference May 19, 2023.* – Т., 2023. – Б. 97-101.